

گزارش تحلیلی «ایران» از وضعیت امنیتی قفقاز جنوبی و سیاست ایران در این منطقه

رقابت در قره‌باغ کوهستانی

◀ | **احمد فاضل‌زاده**

پژوهشگر روابط بین‌الملل

از آنجایی که قدرت نظامی و اعتبار روسیه به دلیل تنش‌ها در اوکراین در قفقاز محدود شده‌است، توانایی روسیه برای کنترل درگیری‌ها و تنش‌های باقی‌مانده در سایر نقاط سرزمین‌های اتحاد جماهیر شوروی سابق نیز روبه وخامت است و این خطر جدی و شعله‌ور دارد که این درگیری‌ها دوباره شعله‌ور شود. با توجه به وضعیت وخیم روابط کنونی بین ایالات متحده و روسیه، دولت‌های در خط ایالات متحده ممکن است وسوسه شوند که در چنین درگیری‌هایی به‌عنوان بخشی از تلاش برای عقب‌انداختن نفوذ روسیه مداخله کنند. باید در برابر این وسوسه مقاومت کرد زیرا عواقب دخالت برای منطقه وخیم و عواقب آن برای اهداف امریکا محدود یا منفی خواهد بود.

ایالات متحده هیچ منافع ملی حیاتی در جنوب قفقاز ندارد، اگرچه جامعه ارمنی-آمریکایی قوی‌ترین علاقه ممکن را به امنیت و بقای ارمنستان احساس می‌کند. ایالات متحده نه استراتژی و نه توانایی کنترل عواقب جنگ‌های جدید را ندارد؛ در نتیجه این پیامدها می‌تواند برای منافع و ارزش‌های ایالات متحده و همچنین برای مردم مناطق مربوطه منفی باشد. نفوذ روسیه در فضای شوروی سابق به همان اندازه منفی نبوده‌است که تهاجم به اوکراین نشان می‌دهد. در بخش‌هایی از آن منطقه، روسیه برای حفظ ثبات و مهار نفوذ و گسترش شبه‌نظامیاتی مانند دولت اسلامی و ایستگان مستقیم آنها که دشمنان سرسخت ایالات متحده نیز هستند، اقدام کرده‌است. در نهایت، خلأ آشفته‌ای که می‌تواند قدرت چین را جذب کند، قطعا به نفع ژئوپلیتیک ایالات متحده نخواهد بود. یکی از نزاع‌های تاریخی در قفقاز نزاع در قره‌باغ است.

■ **نزاع‌های تاریخی در قفقاز**

درگیری‌های بین ارمنی‌ها و آذری‌ها در قره‌باغ کوهستانی در دوران مدرن به قبل از اتحاد جماهیر

- چهارشنبه ۱۴ دی ۱۴۰۱
- سال بیست و هشتم
- شماره ۸۰۹۵

- چهارشنبه ۱۴ دی ۱۴۰۱
- سال بیست و هشتم
- شماره ۸۰۹۵

شوروی برمی‌گردد. این درگیری‌ها زمانی رخ دادند که کنترل امپراطوری روسیه در جریان انقلاب ۱۹۰۵ تضعیف شد و دوباره پس از فروپاشی امپراطوری در سال ۱۹۱۷ تشدید شد. چهارچوب اصلی درگیری این است که بخش کوهستانی قره‌باغ (ناگورنو) شامل یک جمعیت مسیحی -ارمنی باستانی است که از قرن یازدهم پس از میلاد، توسط سرزمینی احاطه شد که در آن مسلمانان ترک آذری غالب بودند. این سرزمین‌های آذری، قره‌باغ کوهستانی را از چیزی که پس از سال ۱۹۲۰ ابتدا به جمهوری ارمنستان شوروی و سپس از سال ۱۹۹۱ به جمهوری مستقل ارمنستان تبدیل شد، جدا کرد. با این حال، تا زمان جنگ ۱۹۸۸–۱۹۹۴ قره‌باغ کوهستانی دارای اقلیت آذری (حدود یک‌سوم) و شهر شوشا مرکز سنت و فرهنگ مذهبی ارمنی و آذری بود.

پس از استقرار قدرت شوروی در جنوب قفقاز، قره‌باغ کوهستانی در سال ۱۹۲۳ به یک منطقه خودمختار (استان) در جمهوری سوسیالیستی شوروی آذربایجان تبدیل شد که توسط نواری از خاک آذربایجان، جمهوری شوروی ارمنستان جدا شد.بدین ترتیب این موضوع توسط ارمنه قره‌باغ یا ارمنستان پذیرفته نشد و پس از مرگ استالین، تلاش‌هایی از سوی رهبری کمونیست ارمنستان برای انتقال این سرزمین به ارمنستان صورت گرفت. این درخواست‌ها همگی توسط دولت شوروی در مسکو رد شد، زیرا از درگیری قومی بیم داشت. هنگامی که میخائیل گورباچف، کنترل شوروی بر قفقاز را در اواسط دهه ۱۹۸۰ کاهش داد، فشار جدید ارمنی‌ها نتیجه‌ای عملاً اجتناب‌ناپذیر بود. در اوایل سال ۱۹۸۸ مجلس محلی (پارلمان) منطقه خودمختار، قطعنامه‌ای را برای انتقال این استان به اتحاد جماهیر شوروی ارمنستان تصویب کرد و از مسکو برای این امر موافقت گرفت. در حمایت از این اقدام، مارییچ اژتشیدین تنش در قالب تظاهرات بزرگی در ارمنستان برگزار شد که قرار بود به‌طور فاجعه‌باری

■ **تلاش برای حل مناقشه**

در ربع قرن گذشته، شاهد تلاش‌های مکرر برای حل مناقشه

- چهارشنبه ۱۴ دی ۱۴۰۱
- سال بیست و هشتم
- شماره ۸۰۹۵

- چهارشنبه ۱۴ دی ۱۴۰۱
- سال بیست و هشتم
- شماره ۸۰۹۵

امتداد مرز شمالی خود هراس دارد، با این امر موافقت کرده‌است. ایران برای نشان دادن نگرانی خود در اکتبر ۲۰۲۱ و ۲۰۲۲ تمرینات نظامی در امتداد مرز خود با آذربایجان برگزار کرد.

احتمال همکاری نزدیک روسیه و ایران در قفقاز علیه نقش قوی‌تر آمریکا افزایش یافته‌است. پس از تهاجم روسیه به اوکراین، فصل جدیدی از تحولات در قفقاز جنوبی گشوده شد. باکو از جنگ اوکراین برای آزمایش عزم مسکو و مأموریت حفظ صلح آن در قره‌باغ کوهستانی استفاده کرد. در اواخر تابستان ۲۰۲۲ آذربایجان در اقدامی بی‌سابقه، در پی شکست استراتژیک روسیه در خارکف، چندین کیلومتر به سمت ارمنستان حرکت کرد. اما سرانجام آتش‌بس منعقد شد.

به‌نظر می‌رسد قدرت‌های بزرگ سطح بازیگری متفاوتی در قفقاز جنوبی دارند. آمریکا منافع حیاتی در این منطقه ندارد، اما روسیه به دنبال توازن در روابط بین ارمنستان و آذربایجان است، زیرا نمی‌خواهد از آذربایجان، گرجستان دیگری بسازد. اسرائیل هم به‌دنبال به چالش کشیدن ایران با استفاده از دولت باکو است. اسرائیل چیزی بجز تنش با ایران در رفقاز جنوبی ندارد. ایران هم همانند روسیه به‌دنبال توازن در روابط بین دولت باکو و ارمنستان است، اما منافع امنیتی خود را ملاحظه می‌کند. آتش‌بس منعقد کرد. اما سرانجام آتش‌بس منعقد شد.

توانمندی ایجاد کند. در سپتامبر ۲۰۲۰ آذربایجان حمله‌ای را آغاز کرد و بیشتر مناطق آذربایجانی در اطراف قره‌باغ و بخش بزرگی از مناطق شمالی این منطقه را بازپس گرفت. روسیه و ایران تلقی می‌شود. روابط نزدیک آذربایجان و اسرائیل نیز به هدف واشنگتن برای فشار بر تهران کمک می‌کند. این امر باعث کمک قابل توجه ایران به ارمنستان، بویژه در قالب تأمین انرژی شده‌است. با این حال، جوامع ارمنی در آمریکا و فرانسه از اهرم سیاسی خود برای اطمینان از همدردی با ارمنستان استفاده می‌کردند و بشدت مانع حرکت غرب به سمت همسویی با آذربایجان شده‌اند. دیاسپورای بزرگ ارمنی در روسیه نیز از نفوذ خود برای این منظور استفاده کرده‌است.

■ **جنگ دوم قره‌باغ کوهستانی**
از سال ۲۰۲۰ مذاکرات در مورد وضعیت بخش‌های باقی‌مانده از قره‌باغ به بن‌بست رسیده‌است. با این حال، روسیه به دنبال جبران خسارت آذربایجان از طریق ارتقای کریبدور حمل و نقلی است که آذربایجان را به منطقه نخجوان و از طریق نخجوان به ترکیه و غرب متصل می‌کند. طرحی که همچنین نشان‌دهنده تمایل فزاینده روسیه برای روابط خوب با ترکیه است. ارمنستان با وجود نگرانی‌های فراوان در این رابطه، هم در ارمنستان و هم در ایران که از هرگونه گسترش قدرت آذربایجان در

است. این ذخایر در نتیجه کاهش عرضه گاز روسیه به اروپا در نتیجه

جنگ اوکراین و تحریم‌های غرب اهمیت جدیدی یافته‌اند. آذربایجان همچنین توسط بخش‌هایی از تشکیلات امنیتی ایالات متحده به‌عنوان یک متحد بالقوه علیه روسیه و ایران تلقی می‌شود. روابط نزدیک آذربایجان و اسرائیل نیز به هدف واشنگتن برای فشار بر تهران کمک می‌کند. این امر باعث کمک قابل توجه ایران به ارمنستان، بویژه در قالب تأمین انرژی شده‌است. با این حال، جوامع ارمنی در آمریکا و فرانسه از اهرم سیاسی خود برای اطمینان از همدردی با ارمنستان استفاده می‌کردند و بشدت مانع حرکت غرب به سمت همسویی با آذربایجان شده‌اند. دیاسپورای بزرگ ارمنی در روسیه نیز از نفوذ خود برای این منظور استفاده کرده‌است.

ایالات متحده به دلیل ذخایر قابل توجه نفت و گاز این کشور در زیر دریای خزر، علاقه آشکاری به روابط خوب با آذربایجان داشته

عمومی سازمان ملل متحد به منظور محکوم کردن فعالیت روسیه در اوکراین، رأی ممتنع داده و از همسو شدن با تلاش‌های غرب با هدف منزوی کردن مسکو در مجامع جهانی خودداری کرده‌است. در عین حال نخست‌وزیر مودی در گفت‌وگو با پوتین، خواستار دیپلماسی و مذاکره برای حل بحران اوکراین شده‌است، ولی به حفظ همه روابط خود با مسکو پایبند است.

هند حدود ۶۰ درصد از نیازهای

دفاعی خود را از روسیه وارد می‌کند و این روند از دهه ۱۹۶۰ بدون وقفه تداوم داشته‌است. در واقع روسیه در سیستم‌های دفاعی هند ادغام شده و مروج بومی سازی، همکاری‌ها و صادرات تجهیزات نظامی به کشورهای ثالث است. هند از انتقال فناوری، موشک‌ها و زیردریایی‌های هسته‌ای بهره‌کلان می‌برد. روسیه از سال‌های ۱۹۹۰ حتی در دوره اعمال تحریم‌های آمریکا علیه هند برای پیشبرد برنامه هسته‌ای این کشور همکاری داشته‌است. اگرچه هند وارداتش در حوزه دفاعی را تنوع بخشیده‌است، ولی روسیه همچنان بر این بخش تسلط داشته و تداوم این همکاری در آینده نیز انتظار می‌رود.

تحریم‌ها علیه روسیه می‌تواند بر واردات تجهیزات دفاعی هند تأثیر بگذارد؛ تاحدی که پیامدهای آن در حال بررسی است. از طرفی هند از توانمندی خود برای خرید از غرب به‌عنوان اهرمی در جهت اجتناب از قوانین آمریکا بهره می‌برد؛ مانند خودداری از «قانون مقابله با دشمنان آمریکا از طریق تحریم‌ها» (CATSا) و از سوی دیگر با استفاده از نیازها و بازارهایش به‌دنبال حمایت از قطعنامه‌های شورای امنیت و مجمع

قطعی شدن تعیین خواهد کرد. چرخش هند به سوی سیاست‌های ژئولیبیرالی با اولویت روابط با ایالات متحده همراه بوده‌است، آنچه در افزایش تجارت و تنوع واردات دفاعی این کشور کاملاً مشهود است؛ از جمله می‌توان به امضای توافقنامه‌هایی با آمریکا به‌منظور ارائه پشتیبانی لجستیکی به کشتی‌هایش اشاره کرد. هند از اعضای مجمع چهارجانبه و رزمایش‌های نظامی مانند RIMPAC است که قدرت ناتو را در آسیا تقویت می‌کند. هند طرفدار جهانی چندقطبی است که از روابط هماهنگ و همزمان با روسیه، غرب و جنوب منتفع می‌شود، اما موضوع مناقشه‌آمیز چین و هند آینده می‌تواند روسیه را در جهانی پشت

■ **منافع ژئواستراتژیک**

تفکر ژئواستراتژیک هند در جهت اختلافات مرزی حل‌نشده با چین و پاکستان شکل گرفته‌است. هند نسبت به ادعاهای چین بی‌ایرمنی مناطقی در شمال شرقی هند که منجر به درگیری‌هایی در امتداد مرزهایش شد، روپیه پرداخت کرد. شرکت‌های هندی مانند «اولترانت کامنت» از روسیه زغال سنگ وارد کرده و وجه آن را با یوان چین پرداخت می‌کنند. روسیه جدید برای تجارت که به گفته معامله‌گران ممکن است رایج‌تر شود؛ (رویتیزر؛ ۲۹ ژوئن ۲۰۲۲). مکانیسم‌های بریکس (BRICS) و بانک توسعه جدید، توصیه می‌کنند که ۵۰ درصد از تجارت درون بریکس بر پایه ارزهای محلی جایگزین انجام شود. با این حال نهادهای شفاف، سریع و بی‌رحم باید برای تحقق چنین معادلاتی تأسیس شوند.

در عین بهره‌مندی از مزیت بازار کار هند می‌تواند روابط علمی و فناوری خود را با دهلی‌نو تعمیم بخشد. ابتکاراتی نیز در جهت تحقق این امر پیشنهاد شده؛ ولی در مسیر کندی پیش رفته‌است؛ مانند کریبدور حمل‌ونقل بین‌المللی شمال - جنوب، توافقنامه‌های تجارت آزاد، ویزای کار، مکانیسم‌هایی ساده برای تجارت با رویه-روبل و ارتباط با بانک‌ها. اما تمامی این راهکارها مستلزم سرعت، اراده سیاسی و خلاقیت است.

دهلی‌نو و مسکو در بسیاری از مجامع و انجمن‌ها از جمله بریکس، سازمان همکاری شانگهای، G-۲۰ و غیره با یکدیگر تعامل دارند. آینده روسیه شاید به کشورهای جنوب بستگی داشته باشد، زیرا غرب یک دوره انزواي طولانی مدت علیه روسیه و چین را در نظر گرفته‌است. با توجه

به رقابت هند با چین، مسکو و دهلی نو، با احتیاط نظم جدید ژئوپلیتیکی را توازن خواهند بخشید. نکته دیگر اینکه زمینه‌های گسترش همکاری و تعامل دو جانبه برای سال‌های طولانی باید شتاب بگیرند؛ چرا که ورودی‌هایی برای پشتیبانی از جهانی چندقطبی هستند.

هند ضمن توسعه روابط با غرب، تعاملات خود با روسیه را گسترش می‌دهد. از جمله با اتخاذ موضع استراتژیک بی‌طرف در خصوص اوکراین گامی روبه عقب به نفع روسیه برمی‌دارد؛ در عین حال با امضای قراردادهای متعدد با آمریکا در زمینه تجهیزات دریایی؛ چرخش نرم به سوی روسیه را توازن می‌بخشد. هند روابط خود با روسیه با غرب را به خطر نخواهد انداخت و در این دوران گذار این جایگاه را به‌خوبی حفظ خواهد کرد؛ چرا که تمایل ندارد بخشی از بلوکی باشد که او را وادار به جانبداری می‌کنند.